

ORTADOĞU'DA ABD'NİN DÖNÜŐEN ANGAJMAN İLİŐKİLERİ VE YANSIMALARI

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

“

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Ortadoğu politikası üç temel üzerine dayanıyordu: Enerji güvenliği ile İsrail'in güvenliğini sağlama ve komünizmin bölgede yayılmasını engellemek. Söz konusu üç mesele de birbiriyle bağlantılıdır.

”

I. Dünya Savaşı'ndan sonra “Ortadoğu” olarak adlandırılan bölge, Osmanlı topraklarının İngiltere ve Fransa tarafından parçalanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bölgenin merkezine Batı sömürgesinin bir uzantısı olarak İsrail kurulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise bölgedeki sömürü yapısının kontrolünü İngiltere'den Amerika Birleşik Devletleri (ABD) devralmış ancak daha dolaylı ve düşük dozda uygulamıştır. Bu dönemde Mısır'daki Cemal Abdunnasır öncülüğünde bölge ülkeleri bağımsızlık yolunda daha önemli adımlar atmasına rağmen,

bölgede parçalanmışlık ve ekonomik bağımlılık devam etmiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Ortadoğu politikası üç temel üzerine dayanıyordu: Enerji güvenliği ile İsrail'in güvenliğini sağlama ve komünizmin bölgede yayılmasını engellemek. Söz konusu üç mesele de birbiriyle bağlantılıdır. ABD ve Batı kampının birinci önceliği, bölgedeki kritik enerji kaynaklarına hâkim olmak ve bu durum Körfez bölgesini kontrol etmekten geçiyordu. İsrail'in güvenliğini destekleme politikası da bölgenin birleşip güçlenmesini engellemeyi

ABD'NİN İRAN SİYASETİNDEKİ KIRILMALAR

ABD'nin Irak işgali ve başarısızlığı, eski yapıyı da aratan kaotik bir durum ortaya çıkarmıştır. ABD ve Körfez ülkelerinin önceden hasım gördüğü İran'ın önündeki önemli Arap gücü olan ve onunla sekiz yıl savaşan Irak bu işgal ile devre dışı kalmıştır. Dahası Barack Obama'nın iç siyasi baskıların da etkisi ile Irak'tan plansız ve hızlı çıkışı (2011), ülkenin büyük oranda İran'ın kontrolüne girmesine yol açmıştır. Bu durum Körfez ülkelerini daha da büyük endişeye itmiş ve dolayısıyla ABD'nin askerî-siyasi desteğine daha fazla mahkûm bırakmıştır. Aynı yıl patlak veren Arap isyanları, reform ve demokratikleşme çağrılarına dayalı ciddi bir değişim dalgasına yol açmıştır. Obama yönetimi bu demokratik hareketlere söylemsel anlamda destek vermesine rağmen bu sürecin başarısızlığında ciddi rol oynamıştır.

Arap Ayaklanmaları küresel dengeleri bölge halkı lehine sarsacak potansiyele sahip olduğu için küresel güçlerin büyük oranda bu sürece karşı çıktığı görülmüştür. Örneğin, Ortadoğu'da ABD'nin konumu Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'dakine benzemektedir. Aynı şekilde Çin de bölgede var olan statükonun değişmesini is-

İran Devrimi (1979) de Ortadoğu'daki ABD hegemonyasını kıramamıştır. ABD bu hegemonyayı esas olarak kendisine bağımlı otoriter rejimlere borçludur.

“

11 Eylül 2001 tarihli saldırılardan sonra George W. Bush, demokrasi ihracı veya rejim değişikliği iddiasıyla ortaya çıkmış ancak bu iddia Irak işgali ve Afganistan müdahalesi ile günümüze kadar süren istikrarsızlık ve kaotik durumu beraberinde getirmiştir.

”

Soğuk Savaş dönemi bitince ABD mevcut tek süper güç olduğu için ona itiraz edebilecek güç kalmamıştır. Bu dönemde ABD, Sovyet etkisinden kurtulan Doğu Avrupa ülkelerinde demokratikleşmeyi desteklerken kendine bağımlı anti-demokratik Arap rejimlerinin demokratikleşmesini görmezden gelmiştir. 11 Eylül 2001 tarihli saldırılardan sonra George W. Bush, demokrasi ihracı veya rejim değişikliği iddiasıyla ortaya çıkmış ancak bu iddia Irak işgali ve Afganistan müdahalesi ile günümüze kadar süren istikrarsızlık ve kaotik durumu beraberinde getirmiştir.

he-
defliyor-
du. Üçüncü po-
litikası ise bölgenin,
Batı blokunun rakibi
olan Sovyet Rusya'nın hege-
monyasına girmesini engellemek
olmuştur.

Arap milliyetçiliğine dayanarak Batı hegemonyasını kırmaya ve bölgeyi birleştirmeye uğraşan Abdunnasır hem kendi rejiminin içindeki tenakuzlar hem de dış müdahale ve dirençlere rağmen projesinde başarılı olmuştur. ABD bir yandan İsrail'i kollarken, diğer yandan Abdunnasır ile bağları tamamen koparmadan Mısır ile ilişkisini sürdürmüştür. Nasır sonrasında ise Camp David Anlaşması (1978) ile ABD, Mısır'ı kendi safına çekmeyi başarmıştır. Enver Sedat bu ray değişiminin faturasını hayatıyla ödemiş olsa da Hüsnü Mübarek yönetimi aynı ABD rotasında devam etmiştir. Peşinden gelen

tememiştir. Ama genel anlamda Ortadoğu'daki gelişmeler, bölgeye hâkim olan Batılı ülkeler (özellikle ABD ve Fransa) açısından çok daha kritik olduğu için Arap devrimlerinin darbe, iç savaş ve terör gibi yöntemlerle rayından çıkmasına göz yummuştur. Darbelerinin finansmanında ise Batı, faturayı kendisi ödemek yerine Körfez Savaşı'nda olduğu gibi bazı Körfez ülkelerine ödetmiştir.

Obama yönetimi, Arap devrimlerini iç savaş ve darbelerle duraklatan İran'ı da dolaylı olarak ödüllendirmiştir. Nükleer anlaşma çerçevesinde İran ile girişilen diyalog ve sağlanan uzlaşma karşılığında İran üzerindeki ekonomik yaptırımlar kaldırılmış ve Tahran siyasi olarak sisteme dâhil edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen tavizlerle bölgesel-ulusal anlamda daha fazla güven kazanan İran, Ortadoğu'daki çatışmalarda daha aktif yer alarak bölgenin kaotik duruma evrilmesinde rol oynamış ve bölgesel imajını önemli oranda zedelemiştir.

Arap Ayaklanmaları ile Ortadoğu'daki demokratikleşme sürecinin kökleşmesini sınırlayan öncül aktörlerden İran'ın Ortadoğu'da süregiden etkinliği, ABD açısından

Körfez'deki enerji güvenliği ile İsrail'in güvenliğine yönelik önemli risk oluşturmaya devam etmektedir. Obama'nın diyalog merkezli İran yaklaşımının aksine Tahran'ı siyasi-ekonomik anlamda izole etmeyi amaçlayan Donald Trump yönetimi, İran'a yönelik uyguladığı politikalar ile ülkeyi iflas noktasına kadar getirmiştir. Ancak Trump da Suudi Arabistan gibi bölgedeki ABD müttefiklerinin İran destekli vekil oluşumlar üzerinden tehdit edilmesine yeterince güçlü karşılık veremeyerek bazı Körfez ülkelerinin beklentilerini boşa çıkarmıştır.

BIDEN YÖNETİMİNDE İRAN-SUUDİ ARABİSTAN EKSENİ

Ortadoğu'daki demokratik dalgayı baltalayan ülkelerden biri olan İran'ın bölgede bu denli güçlenmesine ABD'nin adeta göz yumduğu söylenebilir. Ancak İran'a bağlı vekâlet savaşçısı milisler, ABD hedeflerine saldırdığında Washington yönetimi buna sert cevap vermiştir. Hem Suriye'de Fırat'ın doğusuna geçmeye çalışan Beşar Esad güçleri ve İran milislerine hem de Irak'ta kendi üslerini hedef alan İran destekli gruplara

ABD askeri karşılık vermekten çekinmemiştir. Bunun en net örneği, kendi vatandaşlarının öldüğü füze saldırısından sonra ABD'nin, İran'ın bölge politikalarının mimarı Kasım Süleymani'yi ve İran bağlantılı Haşdi Şabi'nin Irak sorumlusu Ebülmehti Mühendis'i suikastla öldürmesidir.

Trump'a kıyasla İran konusunda daha ılımlı politikalar izleyeceğini işaret eden Joe Biden yönetimi, İran'ı ekonomik olarak sıkıştırıp tekrar masaya oturtmaya çalışmaktadır. ABD'nin, yeterince petrol ve doğal gaz ürettiği ve artık Arap petrolüne ihtiyaç duymadığı görülmektedir. Ancak Avrupa ve diğerlerinin bölge petrol ve doğal gazına ihtiyaçları devam etmektedir. Yine buradaki enerji kaynaklarını çıkararak ve işleten petrol şirketlerinin çoğu Batı merkezlidir ve bu hâkimiyeti Çin'e ve diğer ülkelere kaptırmak ABD için önemli bir stratejik kayıp olacaktır. Dolayısıyla hem petrol-doğal gaz satma hem de bu satışı bir baskı aracı olarak kullanabilme avantajından ABD'nin vazgeçmesi ihtimal dışı gözükmemektedir. Bundan dolayı Biden yönetimi, birincil düzeyde Arap petrolüne ihtiyacı kalmadığı ve belki İran tutumunda Obama'nın yolundan gitme

gibi faktörlerle bazı Körfez ülkelerini ikinci plana itebilir fakat bahsedilen gerekçeleri göz önünde bulundurduğumuzda ABD'nin bölgeden tamamen çekilmeyeceği açıktır.

Bölge için kritik olan bir diğer önemli soru işareti ise Biden yönetiminin Suudi Arabistan ile nasıl bir yol benimseyeceğidir. Suudi Arabistan eskiden beri bölgede ABD politikalarının önemli sac ayaklarından biridir. Trump bunu fazla zorlayarak Suudi Arabistan yönetiminde Muhammed bin Selman'ın (MbS) baskın olması konusunda Riyad iç siyasetine önemli müdahalelerde bulunmuştur. Her ne kadar babası Kral Selman bin Abdulaziz hâlâ başta olsa da MbS üçüncü neslin hâkimi olarak ortaya çıkmıştır. Abu Dabi Velihaht Prensi Muhammed bin Zayid'in yolundan gittiği için yeni "Reformcu Prens" olarak lanse edilen MbS, İsrail ile anlaşmayı kabul eden bir model olarak sunulmuştur. Velihaht Prens'in parlayan yıldızı birçok amcası ve kuzenini hapse attırdı-

ğında ve komşusu Katar'a ambargo uyguladığında olumsuz etkilenmiştir. Ancak Cemal Kaşıkçı cinayetiyle onun diğer diktatörlerden farklı olmadığı ortaya çıkmış ve kısa süreli olumlu atmosfer MbS için son bulmuştur.

“
ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinde bazı olumsuzlukların görülebileceği ve MbS'nin siyasi kariyerinin ise bundan daha fazla etkileneceği görülmektedir.
”

Koronavirüs salgınından önce iç siyasetteki eleştirileri oldukça sınırlandıran Trump'ın zorlandığı en önemli mesele Kaşıkçı cinaye-

tinde MbS'yi savunması olmuştur. Biden seçildikten sonra MbS ismi Trump antipatisi ile özdeşleşmiş ve demokrat tabanda hissedilen Suudi Arabistan'a yönelik genel olumsuz algı ile birleşmiştir. Bu yüzden Biden döneminde ABD-Suudi Arabistan ilişkilerinde bazı olumsuzlukların görülebileceği ve MbS'nin siyasi kariyerinin ise bundan daha fazla etkileneceği görülmektedir. Ancak ABD'nin enerji, İsrail'in güvenliği ve demokrasilerin bölgede güçlenmesini engelleme şeklindeki bölgesel çıkarları açısından Suudi Arabistan önemli olmaya devam edecektir. Suudi Arabistan'ın bu yörüngeden çıkma ihtimali olmadığı gibi ABD'nin de ülkede rejim değişikliği düşünme politikası ihtimal dışıdır. Çünkü tüm eleştirilere rağmen Washington yönetimi zaafını yakaladığı MbS yönetimini; baskı, şantaj ve tehditler aracılığı ile çok daha rahat yönlendirme imkânına sahiptir.

Sonuç olarak, 1990'lar, 2000'ler ve 2010'ların başlarında küresel sistem her on yılda yeni bir boyut kazanmış ve bunun Ortadoğu'ya önemli yansımaları olmuştur. 1990'larda Doğu Avrupa'daki demokrasi dalgası bölgeye uğramamış; 2003 Irak işgali bölgeyi daha istikrarsız hâle getirmiş ve ABD'nin plansız şekilde ülkeyi terk etmesi ile Irak adeta İran'ın kontrolüne girmiştir. 2011 yılında patlak veren demokrasi mücadelelerine ABD ve Avrupa destek vermemiş; Suriye örneğinde görüldüğü üzere bu süreci dolaylı olarak engellemiştir. Dolayısıyla Amerikan yönetimleri bu süreçlerde değişen şekillerde İran meselesi ile meşgul olarak bölgesel çıkarlarını bu mesele üzerinden yeniden dizayn etmiştir. ■